

Het docentschap als kroon

De babyboom, het kunstonderwijs
en de kunsten

Kees Vuyk Sinds de jaren zestig groeide het aantal studenten in de kunstvakken met sprongen. Om hen les te geven, zijn toen massaal jonge, onervaren kunstenaars voor de klas gezet. Die generatie docenten gaat nu met pensioen. Moeten nu opnieuw jonge, onervaren kunstenaars het onderwijs in, of doen we daarnaast een beroep op kunstenaars met praktijkervaring?

In 1951 telde Nederland volgens de statistieken van het CBS 1200 studenten in het kunstvakonderwijs. In 1961 waren dat er 2300, in 1971 8000, in 1981 13.100 en in 1989 – hier houden de statistieken op – 16.900. Deze spectaculaire groei heeft al vaak de aandacht getrokken. De discussie draaide meestal om de vraag of er voor zoveel studenten een plek is op de arbeidsmarkt. Ook de financiële gevolgen voor het kunstonderwijs zijn veel bediscussieerd.

Er is echter een aspect aan deze toename dat weinig aandacht heeft gekregen, namelijk de vraag hoe dit onderwijs aan gekwalificeerde leraren kwam. Voor het heden is dat geen interessante vraag. Waar al jaren zoveel kunstenaars opgeleid worden, moeten er goede docenten beschikbaar zijn. Ik denk zelfs dat het nog steeds toenemende aanbod van kunstonderwijs – tegenwoordig niet zozeer in het kunstvakonderwijs, waar de studentenaantallen sinds de jaren negentig zijn gestabiliseerd, maar vooral

daarbuiten – hierdoor gedeeltelijk verklaard kan worden. De wildgroei van modieuze beroepsopleidingen met ‘creatief’ of ‘cultureel’ in de naam, van privéscholen met professionele beloftes en amateuropleidingen die de vlam levend houden bij wie in die andere trajecten geen plaats heeft gevonden, is onder andere het gevolg van het groeiende aantal kunstenaars dat een plek zoekt op de arbeidsmarkt, en in het onderwijs een lucratieve niche heeft ontdekt.

Het lijkt dus geen twijfel dat Nederland tegenwoordig voldoende goede docenten heeft om jonge kunstenaars op te leiden. Maar wat ik me afvraag is hoe dat was in 1971. Waar kwamen de docenten vandaan toen er plotseling meer dan drie keer zoveel kunststudenten waren als tien jaar daarvoor? En hoe ging het in 1985 toen dat aantal in tien jaar tijd weer bijna was verdubbeld? Telde dit land in die jaren wel genoeg goede kunstenaars met didactische kwaliteiten om aan deze studenten les te geven?

Het antwoord mag duidelijk zijn. Het luidt: neen. De groei werd opgevangen door docenten die zelf nauwelijks de academie, het conservatorium of de toneelschool hadden doorlopen. Veelbelovende jonge kunstenaars dikwijls, maar met weinig praktijkervaring, te weinig om te zien of zij hun belofte zouden waarmaken. Paradoxaal genoeg is het dikwijls juist hun inzet in het onderwijs geweest die maakte dat velen van hen de belofte nooit zouden inlossen. Een carrière in de kunsten vraagt immers meer dan honderd procent inzet, en dat konden deze jonge docenten onmogelijk opbrengen.

Nijpend tekort

Het nijpende lerarentekort was niet uniek voor het kunstonderwijs. Het deed zich vanwege de babyboom in de naoorlogse jaren overal in het onderwijs voor, logischerwijs eerst in het lager onderwijs, daarna in het middelbaar onderwijs en vanaf ongeveer 1965 in het hoger onderwijs. Toen ik in 1971 filosofie begon te studeren, kreeg ook daar bijna iedereen die afstudeerde onmiddellijk een baan aan een universiteit. De vraag naar onderwijs groeide enorm. De enige manier om daaraan tegemoet te komen, was door de eisen die men aan docenten stelde te verlagen. Waarbij het

In het
kunst-
onderwijs
groeide
de groep
docenten
die alleen
maar
lesgaf

overigens de vraag is of dat laatste destijds zo werd beleefd. De babyboomgeneratie was immers ook de generatie die de jeugdcultuur verheerlijkte. Ik denk dat men destijds oprecht meende dat deze golf jonge docenten het onderwijs een kwaliteitsimpuls gaf. In elk geval had in die tijd niemand er bezwaar tegen om deze docenten volgens de geldende regels na enkele jaren een vaste aanstelling te geven, die hen in feite een baan voor het leven garandeerde. Pas decennia later ging men daarvan de gevolgen zien, toen nieuwe generaties zich op de arbeidsmarkt meldden en de poorten naar een loopbaan als docent lange tijd gesloten vonden.

Terugkijkend moeten we in elk geval constateren dat door de geschetste gang van zaken met name in het wetenschappelijk onderwijs en in het kunstonderwijs een totale schreefgroei plaatsvond. Deze twee onderwijssoorten pretenederen immers onderwijs te bieden op het hoogste niveau; onderwijs dat wordt gevoed door onderzoek en experiment. In werkelijkheid werd het onderwijs echter vooral gegeven door docenten die zich nog nooit met de grensgebieden van hun vak hadden beziggehouden. Op de universiteiten werd dit pijnlijk zichtbaar door het grote aantal doctorandussen onder de docenten dat al jaren aan een proefschrift werkte en daar nooit mee klaar kwam. Zo'n duidelijke maatstaf ontbrak in het kunstonderwijs, maar ook hier groeide de groep docenten die zich vroeger nog wel eens in de kunstpraktijk gemanifesteerd had, maar inmiddels al jaren feitelijk niets anders deed dan lesgeven.

Kloof met praktijk

Dit was de situatie die ik aantrof toen ik in 1989 in dienst trad van een hogeschool voor de kunsten: de grote meerderheid van de docenten was boven de veertig en werkte al ongeveer vijftien jaar als docent. Deze groep was zijn onderwijs-carrière op jeugdige leeftijd begonnen, in de jaren van expansie die hierboven zijn beschre-

ven. Het perspectief was dat deze docenten nog minimaal vijftien jaar het onderwijs zouden blijven domineren. En deze situatie deed zich niet alleen voor bij de hogeschool waar ik werkte, zij was kenmerkend voor alle kunstopleidingen.

Let wel, ik zeg niet dat de docenten slecht waren. Er waren heel goede docenten bij. Sommigen hadden zich helemaal in het lesgeven bekwaamd en deden dat uitstekend. Maar wat niet klopte, is dat maar weinigen van deze docenten in hun vakgebied tot de top behoorden of op zijn minst enige tijd hadden behoord. Door de loop die de geschiedenis had genomen, was er een kunstonderwijswereld ontstaan naast de kunstwereld, met daartussen slechts incidenteel verkeer. Wat eeuwenlang de kern en de kracht van het kunstonderwijs (als van alle hoger onderwijs) was geweest, namelijk dat het onderwijs gedragen werd door docenten die hun sporen verdiend hadden in het vakgebied waarin ze lesgeven en zo terecht de titel 'meester' kregen, was in Nederland door de combinatie van een babyboom, een rigide rechtspositie-systeem en een misplaatst revolutionair elan in luttele jaren verdwenen. Met ernstige gevolgen.

Het onderwijs bereidde steeds minder voor op de echte praktijk. Alle nadruk kwam te liggen op het artistieke, dat onder de handen van docenten die zelf geen artistieke carrière hadden gekend bijna sacrale trekken kreeg. De niet-kunstzinnige kant van de praktijk, de harde werkelijkheid waarin het artistieke moet proberen door te zetten, kreeg in het onderwijs nauwelijks aandacht. Daarover hadden de docenten immers weinig te vertellen. Zo is een generatie idealistische kunstenaars opgevoed, die aan het Nederlandse kunstlandschap van de jaren tachtig en negentig zijn typische vorm gegeven heeft: artistieke vernieuwers, maar met een gering vermogen om confrontaties aan te gaan met de harde werkelijkheid. Kunstenaars die goed gedijen in een subsidiecultuur, die echter in de problemen

komen zodra ze hun werk moeten gaan verkopen. Typerend is dat deze kunstenaars vaak moeite hebben zich te handhaven in internationaal verband, waar handel de regel en subsidie hooguit bijzaak is. In eigen land is opvallend dat deze vernieuwers de strijd met de 'harde' structuren altijd hebben gemedend. Zij zijn de kunstenaars van de eigen initiatieven, de collectieven, de alternatieven. Zij hebben de Nederlandse kunstwereld verrijkt met talloze nieuwe minikunstinstellingen, die net als de scholen waar deze kunstenaars vandaan kwamen een eigen wereld gingen vormen binnen de kunstwereld, apart van de gevestigde praktijken.

Ook dit is mede te verklaren vanuit de babyboom. Er was in de jaren negentig en tachtig bij de gevestigde instellingen geen plaats meer voor nieuwkomers. Die waren dus gedwongen hun heil elders te zoeken. Maar het blijft opvallend dat deze situatie bij de jongeren nooit tot het soort verzet geleid heeft dat de babyboomgeneratie zelf manifesteerde in de richting van háár voorgangers (in acties als Notenkraaker en Tomaat). Hun instellingen bleven klein en zwak en hebben nooit een bedreiging gevormd voor de grote instituties.

Honkvaste docenten

Zowel de enorme groei van het kunstonderwijs vanaf 1965 als het typische karakter van zijn afgestudeerden in de afgelopen decennia kunnen dus verklaard worden uit de babyboom. Dat geldt ook nog voor een ander kenmerk. Ik stipte het al even aan: het gebrek aan doorstroming. Zoals gezegd, dat is geen probleem voor het onderwijs alleen, maar in elk geval ook bepalend voor het kunstonderwijs zoals ik het gekend heb. Het docentenkorps was zeer honkvast. Uit zichzelf vertrok er nooit iemand. Docent in het kunstonderwijs is een leuke baan en bovendien ongeveer de best betaalde die je als kunstenaar kunt krijgen. Zo'n positie geeft niemand vrijwillig op.

Wel werden er vanaf 1990 periodiek mensen ontslagen bij reorganisaties die in die tijd over het kunstonderwijs heen golfd. In de jaren negentig was de overheid niet langer bereid de groei van het kunstonderwijs automatisch te bekostigen. De overheid was zelf uit haar voegen gegroeid. Afslanken was het devies. Voor de opleidingen betekende het een reeks reorganisaties met gedwongen ontslagen voor jongere docenten en riant afvloeiingsregelingen voor de 55-plussers. Door deze beweging werd het docentenkorps in leeftijd nog homogener dan het al was. Handig opererende directies konden in die bezuinigingsoperaties ook enige ruimte creëren voor nieuw personeel. Maar die ruimte was beperkt, en leverde alleen kleine baantjes op voor een inmiddels aanmerkelijk verlaagd aanvangsleraren-salaris. Ze gingen meestal naar jonge kunstenaars.

Iedereen op de opleidingen snakte naar vers bloed. Voordeel was dat deze nieuwe docenten de gemiddelde leeftijd flink omlaag brachten. Voor de studenten was het fijn dat deze jonge docenten zich ook in de kunstpraktijk moesten bewegen – ze moesten wel, omdat in deze ronde, anders dan in de jaren zeventig, de banen zo klein waren dat niemand daarvan kon leven. Maar

wat deze nieuwe categorie jonge docenten niet inbracht, was ervaring in de kunstpraktijk en zeker niet de jarenlange ervaring, die van iemand een ‘meester’ maakt in de klassieke zin waarin ik dit woord hierboven heb gebruikt.

Het grote uittreden

En zo schuift een grote groep docenten – zij die in 1995 tussen de 45 en de 50 waren – langzaam gemeenschappelijk naar de pensioenleeftijd.

De baan van docent in het kunst- onderwijs vraagt om ruime ervaring

In 2007 staan we aan de vooravond van het grote uittreden. Zal de doorstroming dan eindelijk tot stand komen? Wie gaat de oude garde aflossen?

Over dit laatste ten slotte enkele bezinnende woorden. Ik vermoed dat de neiging groot zal zijn om – net als in de afgelopen jaren bij reorganisaties gebeurde – ook de komende tijd vrijvallende banen in het kunstonderwijs op te vullen met jonge mensen. Het voelt logisch dat te doen. Het bevredigt het gevoel voor evenwicht. Bovendien is jong nog altijd ‘in’. Maar als dat zo gaat, dreigt dan niet de hele cyclus die vanaf 1975 het (kunst)onderwijs in zijn statische greep gehouden heeft, opnieuw te beginnen?

Ik zou er hier voor willen pleiten dat het kunstonderwijs bij de aanstaande zoektocht naar docenten vooral aandacht schenkt aan kunstenaars die hun sporen ruimschoots verdiend hebben. Docent in het kunstonderwijs is geen baan voor iemand aan het begin van zijn carrière. Deze baan vraagt om ruime ervaring.

Kees Vuyk

is filosoof en universitair hoofd-
docent aan de masteropleiding
Kunstbeleid en -Management van
de Universiteit Utrecht

Bachelorles op Design Academy
Eindhoven door docent Rien Derks.
Fotograaf: Daniel Nicolas

In mijn ogen zou het een doorstroombaan moeten zijn, ideaal voor degene die de hitte van de kunstpraktijk te veel wordt en die zich min of meer gedwongen ziet daar plaats te maken voor een jongere generatie. In de huidige overspannen kunstmarkt, waarin iedereen zoekt naar het nieuwste en jongste talent, overkomt het veel kunstenaars dat ze, nog betrekkelijk jong, al moeten constateren dat ze niet meer in de top kunnen meedraaien. Voor het prijzen-circuit zijn ze al enkele jaren te oud. Vervolgens worden ze ook gepasseerd voor opdrachten en subsidies. Deze kunstenaars zijn vaak nog helemaal niet uitgeblust, en zouden nieuwe toppen kunnen bereiken als ze de kans zouden krijgen om hun energie anders te richten, bijvoorbeeld op het overdragen van hun ervaring en kennis. Vooropgesteld dat zij didactisch talent bezitten, zijn zij volgens mij de ideale kunstdocenten. Het wordt nu nog vaak zo gezien dat een kunstenaar die docent wordt een stap terugzet. Ik vind

dat we deze beweging (weer) moeten waarderen als een stap vooruit.

Het docentschap zou een kroon op de carrière moeten zijn, althans van sommige kunstenaars. In de muziek is deze praktijk nog wel gebruikelijk. Trouwens, ook in veel wetenschappen bestaat die (vooral die waarin men jong piekt: natuurkunde, wiskunde). In de beeldende kunsten en in de theatervakken komt het (te) weinig voor. Hierboven heb ik laten zien hoe dat onder andere samenhangt met de recente historie van het kunstonderwijs. Doel van dit essay is om van die geschiedenis te leren.